

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.23:330.52:330.14.01

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/155-3>**Каховська О. В.**доктор економічних наук, професор,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6235-968X>**Зюзя А. О.**аспірант,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури**Kakhovska Helena, Ziuzia Andrey**

Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто проблему формування інтелектуального потенціалу в органічній взаємодії з розвитком інтелектуального капіталу, що є важливим фактором забезпечення конкурентних переваг суб'єктів господарювання в умовах глобалізації економіки, посилення конкуренції в Україні та світі. Представлено проблему використання інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання на основі інтелектуальних ресурсів для формування інтелектуального потенціалу, підвищення його ефективності та впливу на розвиток національної економіки. Узагальнено та класифіковано зв'язок між категоріями «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний капітал», «інтелектуальний потенціал», розглянуто їх як динамічну систему зі створення та впровадження інновацій у господарську діяльність задля забезпечення конкурентних переваг. Доведено, що ефективність національних економік на сучасному етапі розвитку суспільства вимагає від суб'єктів господарювання нових підходів і стратегій задля створення стійких конкурентних переваг, що залежать перш за все від інтелектуального потенціалу підприємства.

Ключові слова: інтелектуальні ресурси, інтелектуальний капітал, людський капітал, інтелектуальний потенціал, суб'єкти господарювання, національна економіка.

FORMATION OF INTELLECTUAL POTENTIAL OF SUBJECTS OF MANAGEMENT IN THE NATIONAL ECONOMY: THE THEORETICAL ASPECT

The problem of the formation of intellectual potential in organic interaction with the development of intellectual capital is considered, that is an important factor in ensuring the competitive advantages of economic subject in the conditions of globalization of the economy, increasing competition in Ukraine and the world. Significant changes in the items of work in the real sector of the economy at the present stage of development of society, increasing the share of intellectual activities in all spheres are analyzed. The problem of using the intellectual capital of economic subjects on the basis of intellectual resources for the formation of intellectual potential, increase of its efficiency and influence on the development of the national economy is presented. The category "intellectual capital" in scientific sources, development of intellectual resources and formation on this basis of intellectual potential of economic subjects are analyzed. The essence of intellectual capital as a combination of knowledge, information, experience, qualification and motivation of staff, organizational capabilities, channels and technologies of communication, which as a result of its transformation into objects of intellectual property is capable to create additional benefits and provide competitive advantages of the organization. The link between the categories of "intellectual resources", "intellectual capital", "intellectual potential" is generalized and classified, they are considered as a dynamic system for creation and introduction of innovations in economic activity in order to provide competitive advantages. The efficiency of national economies at the present stage of society development is related to innovative development on the basis of intellectual resources and intellectual capital is proved, as strategic factors of economic growth, and requires the economic agents of new approaches and strategies in order to create sustainable competitive advantages, which depend, first of all, on the intellectual potential of the enterprise. Intellectual potential and capital as the basis of economic development is as a key resource for competitiveness and development of economic systems.

Keywords: intellectual resources, intellectual capital, human capital, intellectual potential, subjects of management, national economy.

JEL classification: F00, O34.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується суттєвим підвищенням частки інтелектуальних видів діяльності в усіх сферах. У світі інтелектуального виробництва та інтелектуальної економіки конкурентні переваги можна отримати перш за все завдяки інтелектуальному капіталу, на якому базується інтелектуальний потенціал будь-якого підприємства. В умовах глобалізації економіки, посилення конкуренції в Україні та світі формування інтелектуального потенціалу відбувається в органічній взаємодії з розвитком інтелектуального капіталу та є надзвичайно важливим фактором для забезпечення конкурентних переваг суб'єктів господарювання.

Проблема використання інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання для формування інтелектуального потенціалу, підвищення його ефективності є важливою з теоретико-методичної точки зору та актуальною у зв'язку з їх впливом на розвиток національної економіки. Надзвичайно важливими для вивчення цієї проблеми є розгляд та узагальнення категорій інтелектуальної економіки, таких як «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний потенціал», які останнім часом набувають все більшого теоретичного й практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективне використання інтелектуального потенціалу суб'єктів господарювання, співвідношення та взаємозв'язок інтелектуального капіталу й інтелектуального потенціалу є надзвичайно важливими для розуміння означеної проблеми в рамках розвитку національної економіки. Економічний потенціал підприємств та його форми, зокрема науково-технічний потенціал, інноваційний потенціал, інвестиційний потенціал, розглядаються в наукових розробках П.Р. Ігнатівського, В.П. Руденко, А.І. Татаркіна, С.О. Лукіна, Л.М. Таранюка [8, с. 9–10]. Інтелектуальні ресурси підприємства, які функціонують у зовнішньому середовищі, досліджували Г.О. Швиданенко, І.Ю. Гусєва [10]. Використання та управління інтелектуальним потенціалом є темою наукових розвідок вітчизняних учених, таких як В.П. Петренко, М.В. Семикіна, В.А. Іванцов [4; 6; 7]. Формуванню та оцінюванню інтелектуального потенціалу присвячено дослідження Н.С. Краснокутської [5]. Інтелектуальний потенціал як головний чинник формування інтелектуального капіталу розглядали С.В. Філіппова, К.В. Ковтуненко [9]. Незважаючи на досить значну базу досліджень, проблема потребує подальшого наукового розгляду задля розроблення механізмів ефективного використання інтелектуального потенціалу підприємств задля підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Мета статті полягає в узагальненні та удосконаленні понятійного апарату категорій «інтелектуальний потенціал», встановленні структурно-логічного взаємозв'язку категорій інтелектуальної економіки, таких як «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний потенціал», а також дослідженні впливу інтелектуальних ресурсів та інтелектуального капіталу на формування та розвиток інтелектуального потенціалу суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Ефективність функціонування суб'єктів господарювання, їх інтелектуального потенціалу безпосередньо залежить від характеру процесів формування та ефективності використання

інтелектуального капіталу та його найважливішої частини, а саме людського капіталу. У сучасному інформаційному суспільстві саме людина «з її професіоналізмом стає системотворчою основою продуктивних сил, «збираючи в ціле» і утримуючи системи, що містять техніку, технологічні знання і способи їх практичного застосування, високотехнологічні процеси, організаційні удосконалення, знання ділової кон'юнктури, ринкових можливостей» [2, с. 168]. Здатність «робочої сили» мислити та виробляти силою свого інтелекту специфічні продукти, а саме інтелектуальні, а також, збільшуючи багаж власних знань і навичок, ефективно управляти новітніми засобами виробництва, стала основою теорії людського капіталу та інтелектуального капіталу.

Наукові дослідження вказують на багатогранність та багатоаспектність категорії «інтелектуальний капітал». Зокрема, важливим аспектом є його обов'язкове співвідношення з іншими формами капіталу (фінансовим, матеріальним) задля досягнення ефективного розвитку підприємств. У науковій літературі є велика кількість визначень поняття «інтелектуальний капітал», які вказують на таку його особливу властивість, як створення додаткової вартості на основі унікальних конкурентних переваг підприємств, що надає будь-якій компанії саме інтелектуальний капітал. Чим сильніші зміни у зовнішньому середовищі сучасного світу, тим вищою стає значущість внутрішніх ресурсів суб'єктів господарювання як фундаменту підвищення конкурентоспроможності.

Внутрішні ресурси підприємства – це перш за все люди, які працюють на підприємстві, трудові ресурси або людські ресурси підприємства, «інтелектуалізовані людські ресурси», тобто людський капітал [6, с. 27]. Людський капітал як найважливіша складова частина інтелектуального капіталу та його інші складові частини, такі як організаційний та клієнтський капітал, органічно пов'язані з поняттям «ресурси підприємства», зокрема з інтелектуальними ресурсами та їх трансформацією, їх значним впливом на ефективність використання інтелектуального потенціалу.

Якщо інтелект (від лат. “intellectus”, тобто «відчуття», «сприйняття», «розуміння») можна розуміти як здатність конкретної особистості сприймати, розуміти, генерувати нові знання, то інтелектуальні ресурси трактують як сукупність накопичених знань, ідей, компетенцій, інформації, що має наукову й комерційну цінність, а також використовується для виробництва та отримання конкурентних переваг у процесі виробництва. Донедавна в наукових дослідженнях широко використовувались категорії «людські ресурси» та «трудова ресурси», що пов'язуються перш за все з кількісними характеристиками. Водночас інтелектуальні ресурси мають якісні характеристики. Інтелектуальні ресурси – це «множина фіксованих і систематичних результатів інтелектуальної діяльності (нове знання, наукова інформація), яка формується в процесі науково-технічної діяльності» та набуває все більшого значення в економічній науці у зв'язку з тим, що інтелектуальний ресурс перетворюється на інтелектуальний товар (продукт), затребуваний споживачем [3, с. 258]. На думку С.В. Філіппової та К.В. Ковтуненко, інтелектуальні ресурси підприємства включають чотири складові частини, а саме інтелектуальну власність, нема-

теріальні активи, ринкові активи, здібності й навички працівників [9]. Г.О. Швиданенко розглядає інтелектуальні ресурси як знання та здібності персоналу підприємства; продукти його інтелектуальної та творчої діяльності; ресурси довготривалого використання в результаті взаємодії умінь, навичок, накопиченого досвіду та результатів науково-технічної діяльності. Сутність інтелектуальних ресурсів полягає в тому, що «вони формують інтелектуальний потенціал підприємства, тобто його потенційні інтелектуальні можливості (здатності). Інтелектуальний потенціал є складовою сукупного потенціалу підприємства і відображає його потенційну спроможність на основі сформованого ресурсного портфеля забезпечувати стійкі конкурентні переваги» [10, с. 182].

Як бачимо, основою формування інтелектуального потенціалу суб'єкта господарювання є людські ресурси в розумінні «людський капітал» та «інтелектуальні ресурси підприємства». Щодо категорії «інтелектуальний капітал», то дослідники також вбачають у ньому щось більше, ніж «чистий інтелект» людини, розуміють його як інтелектуальну діяльність співробітників фірми, включену у виробничий процес і пов'язану з генерацією ідей та отриманням прибутку. Інтелектуальний капітал і всі його складові частини, такі як людський капітал, організаційний (структурний) капітал та клієнтський капітал, розглядаються в науковій літературі з точки зору ресурсного підходу як ресурси, які будь-яке підприємство, організація придбали або створили в процесі своєї діяльності. Однак інтелектуальний капітал не запрацює і не дасть компанії конкурентні переваги, якщо окремі його частини не будуть ефективно взаємодіяти між собою на основі розробленої та впровадженої стратегії розвитку підприємства й стратегії управління інтелектуальним капіталом компанії. Таким чином, більшість науковців наголошує на причинно-наслідкових зв'язках між формуванням інтелектуального капіталу, управлінням інтелектуальним капіталом та отриманням виняткових переваг на ринку.

Інтелектуальний потенціал також вважають динамічною системою зі створення та впровадження інновацій у господарську діяльність задля забезпечення конкурентних переваг підприємств. Поняття «потенціал», яке походить від лат. "potentia" («можливість», «потужність», «прихована можливість»), пройшло декілька етапів свого формування та набуло свого першочергового розвитку в категорії «економічний потенціал», що переважно трактується як «виробничі можливості», «сукупна здатність використання ресурсів», «сукупність взаємозалежних трудових, матеріальних і природних ресурсів» тощо [8, с. 9–10].

Економічні дослідження інтелектуального потенціалу мають схожі та відмінні напрями з дослідженнями інтелектуального капіталу. З одного боку, оцінювання потенціалу зводиться до визначення вартості доступних ресурсів (ресурсний підхід), зокрема матеріальних, трудових, фінансових, організаційних, інформаційних. Отже, розглядається як сукупність ресурсів суб'єкта, «як особлива сукупність ресурсів суспільного виробництва, що містить у собі матеріальні, природні, трудові, фінансові й інформаційні ресурси» [4, с. 9]. З іншого боку, потенціалом вважається можливість суб'єкта освоювати, переро-

бляти наявні в нього ресурси для задоволення потреб (функціональний підхід) [1, с. 78]. Однак у кожному з цих напрямів для визначення потенціалу береться та чи інша сукупність ресурсів. В науковій літературі виділяють також результативний підхід, відповідно до якого потенціалом є здатність ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання. Деякі дослідники інтелектуального потенціалу застосовують також системно-динамічний підхід до визначення його сутності. Основою цих підходів до визначення категорії «інтелектуальний потенціал» є інтелектуальні ресурси, які перебувають в органічній взаємодії з інтелектуальним капіталом суб'єктів господарювання.

Як бачимо, поняття «інтелектуальний потенціал», як і поняття «інтелектуальний капітал», є багатоаспектним. Воно знаходить своє відображення у різних складових частинах економічного потенціалу, зокрема трудовому (людському), технологічному, інформаційному, фінансовому, організаційному. Відповідно до загальноприйнятої структури інтелектуального капіталу інтелектуальний потенціал також можна поділити на три частини, такі як людський потенціал, структурний потенціал (або організаційний) та споживчий потенціал (або клієнтський). Зокрема, М.В. Семікіна виділяє інтелектуальний потенціал зайнятого населення (ІПЗН) як головну складову частину інтелектуального потенціалу національної економіки та відносить до його структури людські активи, інфраструктурні активи та інтелектуальну власність, ринкові активи. Інтелектуальним потенціалом називають також сукупність організованих у певних соціально-економічних формах ресурсів, що можуть за певних внутрішніх і зовнішніх умов розвитку інноваційного середовища бути спрямовані на реалізацію інноваційної діяльності, метою якої є задоволення нових потреб суспільства [7, с. 16].

Як бачимо, категорії «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний потенціал», маючи характерні особливості, водночас відзначаються наявністю спільних рис, які поєднують ці категорії (табл. 1).

Висновки. Таким чином, як бачимо з наведених узагальнених рис, інтелектуальні ресурси, інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал, незважаючи на окремі особливі властивості, перебувають в органічній взаємодії та єдності, посилюючи ефект використання кожного окремого компонента у забезпеченні конкурентних переваг суб'єктів господарювання та ефективності національної економіки.

В сучасному суспільстві інтелектуальної економіки інтелектуальні ресурси, інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал стають ключовими у підвищенні продуктивності праці та зростанні вартості компаній. Інтелектуальні ресурси підприємств перетворюються на капітал саме під час реалізації інтелектуального потенціалу. Аналіз досліджень інтелектуального потенціалу дає можливість стверджувати, що властивості системи інтелектуальних ресурсів впливають на формування інтелектуального потенціалу та корелюються з формуванням інтелектуального капіталу. Здатність національної економіки створювати й ефективно використовувати інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал все більшою мірою визначає економічну силу нації, її добробут.

Таблиця 1

**Особливості та узагальнені риси економічних категорій «інтелектуальні ресурси»,
«інтелектуальний капітал», «інтелектуальний потенціал»**

Категорія	Характерні риси цієї категорії	Узагальнені риси, що об'єднують зазначені категорії
Інтелектуальні ресурси	Знання, здібності, навички персоналу підприємства	Цілісність як економічної системи, компоненти якої ефективні лише в результаті їх взаємодії.
	Продукти (результати) інтелектуальної та творчої діяльності персоналу, тобто інтелектуальна власність	
	Ресурси довготривалого використання, результати взаємодії умінь, навичок, накопиченого досвіду, результати науково-технічної діяльності	Людські ресурси, людські активи, людський капітал складають основу категорій «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний потенціал»
	Нематеріальні активи, ринкові активи	
	Ідеї, компетенції, інформація, що має наукову й комерційну цінність, використовується для виробництва та отримання конкурентних переваг у процесі виробництва	
Інтелектуальний капітал	Інтелектуальна діяльність персоналу, включена у виробничий процес задля отримання прибутку (людський капітал, клієнтський капітал)	Унікальні можливості, що ґрунтуються на використанні унікальних знань, умінь, навичок, накопиченого досвіду.
	Генерація ідей персоналом задля отримання прибутку (людський капітал)	
	Ресурси, які будь-яке підприємство, організація придбали або створили в процесі своєї діяльності, а саме людський, організаційний (структурний) капітал	Довготривалість використання капіталу, потенціалу на основі унікальності та неповторності ресурсів.
	Унікальні, неповторні активи підприємства; нематеріальні активи, тобто організаційний (структурний) капітал	Адаптивність – адаптація інтелектуальних складових частин до змін умов внутрішнього й зовнішнього середовища.
	Інтелектуальна власність (структурний капітал)	Генерація ідей, тобто інтелектуальна діяльність персоналу зі створення та використання інтелектуальної власності.
Інтелектуальний потенціал	Динамічна економічна система зі створення й впровадження інновацій у господарську діяльність	Органічна взаємодія активів підприємства, зокрема людських, нематеріальних, інфраструктурних. «Інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний потенціал» є ключовими категоріями розвитку економічних систем та їх конкурентоспроможності.
	Сукупна здатність використання інтелектуальних ресурсів	
	Сукупність зв'язків і відношень між елементами інтелектуального капіталу (персонал, ринкові активи, структурні активи, інтелектуальна власність)	
	Виробничі можливості, інтелектуальні потужності для забезпечення конкурентних переваг підприємства	Синергія та органічний взаємозв'язок усіх компонентів зазначених категорій, які взаємно посилюються та в результаті сприяють підвищенню ефективності інтелектуального потенціалу.
	Людські активи	
	Інфраструктурні активи та ринкові активи;	
	Інтелектуальна власність	

Джерело: створено авторами на основі аналізу джерел [4; 5; 6; 7; 9; 10]

Список використаних джерел:

1. Бердникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия : учебное пособие. Москва : ИНФА-М, 2003. 215 с.
2. Дугінець Г.В., Фісуненко П.А. Людський капітал Дніпропетровського регіону: сучасний стан та перспективи розвитку. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 9. Ч. 2. С. 168–170.
3. Енциклопедія інтелектуальної власності / за ред. П.П. Крайнева. Київ : Старт-98, 2012. 660 с.
4. Иванцов В.А. Интеллектуальный потенциал, факторы его использования : автореф. дисс. ... канд. экон. наук. Казань, 2003. 24 с.
5. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 352 с.
6. Петренко В.П. Управління використанням інтелектуальних ресурсів соціально-економічних систем : автореф. дис. ... докт. экон. наук. Львів, 2009. 41 с.
7. Семикіна М.В. Інтелектуальний потенціал: проблеми ефективного управління. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2011. Вип. 20(2). С. 5–14. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrkntu_e_2011_20\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrkntu_e_2011_20(2)_4) (дата звернення: 12.12.2019).
8. Таранюк Л.М. Потенціал і розвиток підприємства : навчальний посібник. Суми, 2016. 278 с.
9. Філіппова С.В., Ковтуненко К.В. Інтелектуальний потенціал як головний чинник формування інтелектуального капіталу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 776. С. 81–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_15 (дата звернення: 30.01.2020).
10. Швиданенко Г.О., Гусева І.Ю. Інтелектуальні ресурси підприємства, які функціонують у зовнішньому середовищі. *Проблеми економіки*. 2012. № 4. С. 181–186. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2012-4_0-pages-181_186.pdf (дата звернення: 31.01.2020).

References:

1. Berdnikova T.B. Analysis and diagnostics of financial and economic activity of the enterprise : textbook. pos. Moscow : INFA-M, 2003, 215 p.
2. Duginets G.V., Fisunen P.A. Human capital of Dnepropetrovsk region: the current state and prospects of development // Economic analysis. 2011, issue 9, part 2, p. 168–170.
3. Encyclopedia of intellectual property / ed. prof. P.P. Kraineva. K.: Start-98, 2012. 660 p.
4. Ivantsov V.A. Intellectual potential, factors of its use: author. diss. econom. of sciences. Kazan, 2003. 24 c.
5. Krasnokutskaya N.S. Potential of the enterprise: formation and assessment : Educ. Manual. Kyiv: Center for Educational Literature, 2007. 352 p.
6. Petrenko V.P. Management of the use of intellectual resources of socio-economic systems. Abstract of dissertation for the sciences. stupa. AD. Lviv, 2009. 41 s.
7. Semykina M.V. Intellectual potential: problems of effective management // Scientific works of Kirovograd National Technical University. Economic sciences. 2011. 20(2). P. 5–14. Electronic resource. Access mode: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2011_20\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2011_20(2)_4) (last accessed: 12.12.2019).
8. Taranyuk L.M. Potential and enterprise development: a textbook. Sums, 2016. 278 p.
9. Filipova S.V., Kovtunen K.V. Intellectual potential as the main factor of formation of intellectual capital // Bulletin of the National university "Lviv Polytechnic". Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of development and development problems. 2013. № 776. P. 81–86. Electronic resource. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_15 (last accessed: 30.01.2020).
10. Shvydanenko G.O., Guseva I.Y. Intellectual resources of the enterprise functioning in the external environment Problems of economy, № 4, 2012, p. 181–186. Electronic resource. Access mode: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2012-4_0-pages-181_186.pdf (last accessed: 31.01.2020).